

**ХАБЫАТ**  
**1931 СЫЛ АЛТЫННЫМ**  
**15 КҮНҮТТЭН ТАХСАР**

№ 98 (8206) ★ 1997 с.т. баллбан кыймыл 6 күн, Суббота. ★ Сыаната—1084 солкуобай.

ХОТУ КӨӨРҮЛДҮҮ 55 СЫЛЫГАР

## КОМИССИЯ МУННЬАБЫТТАН

Ааспыт бээтннэрэ Чурапчы колхозтара хоту көһөрүлүүбүттөрө 55 сыла туолуутугар аналлаах дьаһаллары тэрийиэн ыһтар комиссия кини ыгырылыаах мунунарын улуус дьаһалатына баһылыгыг бас талы солбуйааччы П. Н. Мишкун салайан ыһта.

Вастаан дьаһалта бийлыгыын солбуйааччылар Н. Д. Понтоев уонча Е. Н. Ериодаев туох-хаанын үлээтэр ытыллыбыстарын уонча улусна декада хайдах быһыылаахтык үэриллиэхтэбин информация-даһылар.

Н.Д. Понсеков республика президенты 1991 снз атырдыах ыйын 8 күнүгэр эшигт тыллартын саяатан, көһөрүү содуллартын чөлүгэр түһэрингэ туох элпезтиилер оңоһуллубуттарын үөрэтэ снздыаалартын, президент быйылгы дыһады харчынан үбүлүүртөн аңаастаммытын, ошон атын каналартынан үлөлөһөр кээдатын эттэ.

Улууспа көһөрүллүү 53 сылыгэр аналлаах деңдэ баһаан ыйын 29 күнүгэр официалынаадык аһыл-  
дыада. 30 чыыһылаа көһөрүллүүгэ сылдыбыттарга  
аналлаах көмө, болгоһто күнэ ыһтыллыада. Алтын-  
ны 1 күнүгэр—коруоналар көрсүһүүлэрэ. Алтын-  
ны 2 күнүгэр нэһиликтэринин мунуһахтар. 3 чыы-  
һылаа көһөрүллүүгэ сылдыбыт колхозтарга 3-түү  
иһини түмэн улуус мунуһада. Иһини толору ыла-  
һынаадына. Ил Түмэн депутаттара, ученайдар кыт-  
тымы ыһахтара. Алтынны 4 күнүгэр Мээндийэ  
алмаһа түмэти көһистэбил күнэ ыһтыллыада. Бү-  
түтүтүт факкаллаах хаамыһы быһыанымаллар, үөрө-  
нүгүчүлэр тимуфоскай көмөнү өһөрүөхтара.

Бу даялларга Бүдүгү көһөрүлгөн килең олоо сыйдыбыт лантентар «Лантентар» дияч обществоларыттан ыгырарга этин киирдэ.

Е. Н. Ермолаева олохтоох телестудиянан нэиндэнгэр тахсыыларын графигын бидииннэрдэ. «Сага олоххо» байхтарын нэиндэнгэригэр аналлаах балаһалары бэлэмнээн таһаартарарга сүбэлэри биэрдэ. «Каһорүү» спектаклы көрдөрүү бөлнүрүһүгэр тохтоото. «Чурапчы адырхаһа» киингэ салгыыта бэчээттэниэхтээх. Ааспыт киингэбэ чуолкайа суох даһаннайдар бэлээттиимитэрэ бу киингэбэ көһнөрүллүөдө. Айымньыны илсаабакка үтүгэйдик көрөн-истэн, тахчыларың бэрэбиэркэлээн бараан таһаартарга сүбэлэстисэр.

Итгэл сэргэ улуусууд уонна республика архивна-  
гар үлэлэтэлэр. Республика архивнагар баар нөһө-  
рүүгэ сыһыаннаах 1200 страницалаах докумуонна-  
ртан 300-төн тахса страница ксерокопийланыа, ол  
улуус архивнагар көһөрүллүөхтээх, М. А. Герасимо-  
ва кинигэсэ бэчээттэрин бэлэм сыгар.

Дээ нийгэм барьта 200-чөлөө мөд. солд, нөхүнгэ-  
днэ бу ыгын даатаны бэлэтинэр кыахтаахыт. Онон  
нөхөрүүгэ сэлдэбылтарга материалын төмөнгө

ОНОРУУ УЛАХАН ҮҮСТҮК.

Итгнэхэ бу иини салайаачы, атын да тыл эл-  
лнээр дэвхаллар ычаты ннтер суолталарыгар, по-  
литический характерыгар ууарга этнлэр.

Алаар нэриилэгэин дэаһалатын баһылыга Н. М. Протодьяконов көбөрүлүү 55 сылын ааспыт ыһыаха хайдах баһиэтэбиттэрин кэпсэтэ. Нырдыаастар, кинилэр оҕолор, «Чыһаппара» табаарыстыба үчүгэйдик нөмөлөспүттэрин эттэ.

—Көбөрүткө сымдыгыбыз кырдаадастар бөйлөлө  
нааматымыздык туруоран илимизин араарбакка үлэ-  
лиллэр, көрсүбүүлөргө ыңчаттарын алдыа сым-  
дыалар. Нөмүсүнөккэ билгини 23 көбөрүткүү ал-  
дыархайын көрсүбүү дьонноохтук, — дийр Владимир  
Владимович.

Хайахсыг дэглэлтэйн баһылыг И. И. Филиппов, «Үн-харчм сууцар сүнгэнимэг диир ырахаи, Балаһыанна оогорон олох ылыммат кырдыагастарга көмөтө өгөрүөххэ. Ойдобунньук альбомнарда өнгөр-төрүөххэ» — диэтэ.

— Кытааных 7 кэбилээнгитэн 5-нэ, Таңда 2 көлхөһө көһөрүллүбүтэ. Кынилари үйэтигэр наада. Улуус өртүтүн абыйах солкуобай наада буолара буолуо. Ичкие киингэрдэ арда таһаарыллыбыт алдастары көнөрөр булгуччулаах. Ааспыһа сууттаһарга тийбэ барбыппыт. Вилгити өд хагыламматабына табытлар. — диэтэ М. С. Леонтьева.

А. Д. Аммосов (Хонтобо): «Күндүлгэ гранитовай билгитгэ суруйан дьоммут ааттарын үлэтиибит. Бу сырыыга көөрүллүүгэ политическай сыанабылы бөрдөрүнэ күүскэ туруорсуохха. Мин санаабар, депортация этэ динир букатын сыыһа. Депортацияга кимнээх түбэспиттэрэй? Аҕа дойду сэриинэ ааннаа-бытыгар кыраныссаларын аҕан биэрбиттэр, таҥнаарбыттар. Оттон Чурапчы саха дьонуттан оннук быһымыны оҥорбут суох этэ. Онон бу дьиннээх репрессия этэ. Кэлиинки кэлүөнэ термин өйдөбүллэринэн эрэ быһаарсыаҕа. Оччотугар депортация диэн дьаралын олохсуйан дьоммут-сэргэбит аҕа хараар-дыллыаҕа, — итинник санааны кыһыйан-абааран турар атта.

— Көһөрүлүү 50 сылыңар комиссия тәрінэммит бэйэбит үлүстүөн Сыланга таһааран бааматыннык туруорбуйлут, билэрин да дьон көбүн туһаңыаха наада, — диэн Е. С. Макаров этиндээх буолда.

«Маарыкчаан» умайытыгар историческая плен-  
калар, сымаллах аппаратура умайа хаалан ыра-  
хаттары көрсүттүгүн этэн олохтоох телевидение  
редактора М. А. Герасимова көмө туруруста.

Н. Д. Поисеев Их Түмэн нэнгү кәһөрүүгә сәһланнах уураады таһаартырыы салгыы үлэлһиргә көмөлөөх буолууһун санаатта.

М. СИДОРОВА

## УЛУУСКА ОТТООҢУН СВОДКАТА

(Баладан мнн 4 күнүнээби туругунаи)

| Хайааыстыбалар   | Охсуу (тенгэр) | Кэблһи (тн) |
|------------------|----------------|-------------|
| Одбулуун         |                |             |
| Бааһынай хай.    | 1200           | 800         |
| Нэһидээнньэ      | 1200           | 1436        |
| Хатыллы          |                |             |
| Бааһынай хай.    | 935            | 620         |
| Нэһидээнньэ      | 1650           | 1880        |
| Болтоҕо          |                |             |
| Бааһынай хай.    | 730            | 719         |
| Нэһидээнньэ      | 1270           | 981         |
| Хоптоҕо          |                |             |
| Бааһынай хай.    | 717            | 400         |
| Нэһидээнньэ      | 1791           | 1700        |
| Хадаар           |                |             |
| «Хадаар» таб.    | 600            | 600         |
| Бааһынай хай.    | 200            | 150         |
| Нэһидээнньэ      | 770            | 780         |
| Хайахсыт         |                |             |
| Бааһынай хай.    | 1600           | 800         |
| Нэһидээнньэ      | 1000           | 600         |
| Чакыр            |                |             |
| Бааһынай хай.    | 873            | 396         |
| Нэһидээнньэ      | 1127           | 930         |
| Мутудай          |                |             |
| Бааһынай хай.    | 410            | 250         |
| Нэһидээнньэ      | 1637           | 1100        |
| Төлөй            |                |             |
| Бааһынай хай.    | 500            | 300         |
| Нэһидээнньэ      | 800            | 700         |
| Кытаанах         |                |             |
| Бааһынай хай.    | 500            | 787         |
| Нэһидээнньэ      | 1000           | 544         |
| Арыытаах         |                |             |
| Бааһынай хай.    | 640            | 344         |
| Нэһидээнньэ      | 1174           | 680         |
| Сылан            |                |             |
| Бааһынай хай.    | 2253           | 1500        |
| Нэһидээнньэ      | 1000           | 1000        |
| Алаҕар           |                |             |
| «Чэппиара» таб.  | 300            | 600         |
| Бааһынай хай.    | 100            | 90          |
| Нэһидээнньэ      | 987            | 1000        |
| Вахсы            |                |             |
| Бааһынай хай.    | 780            | 150         |
| Нэһидээнньэ      | 1020           | 850         |
| Чурапчы          |                |             |
| Бааһынай хай.    | 550            | 300         |
| Нэһидээнньэ      | 2828           | 2700        |
| Мырыда           |                |             |
| Бааһынай хай.    | 1100           | 1500        |
| Нэһидээнньэ      | 1900           | 350         |
| Болугур          |                |             |
| «Мындаҕайы» таб. | 1500           | 670         |
| Бааһынай хай.    | 90             | 180         |
| Нэһидээнньэ      | 1190           | 1350        |
| Маддьэхси        |                |             |
| Бааһынай хай.    | 120            | 60          |
| Нэһидээнньэ      | 180            | 90          |
| Уорҕа            |                |             |
| Бааһынай хай.    | 200            | 70          |
| Нэһидээнньэ      | 200            | 60          |
| Улуус үрдүмэн    | 38705          | 29317       |
| Бааһынай хай.    |                | 9416        |
| Нэһидээнньэ      |                | 18031       |
| ТабаарыстыбалаР  |                | 1870        |

Улуу үрдүнэн иллэрээ күннээгинэн 29317 тонна сүөһү аһылыгы соготуопкаланан сыллаабы былаан 91,6 бырыһыан туолла. Оттоохун сүрүннээн түмүктөнөн эрэр дүөх кэригнээхинит. Биирдиллээн халһаһыстыбалар, табаарыстыбалар күн бүгүн да оттуулар, байылы үүнүүттөн кэлэр сылга санныаһырыгыта суоттанан үлэллиллэр. Сорохтор ордорунар оттору атын улууустарга атыһылан үп-харгы ниллэри-нэллэрэ эмнэ үтүө нөгүдлэрэ буюлар.

Нийслэлийнхэн сэлддэг мөрдөхөө, оттообуунга ханхны эмэ техникчлан туһаммат бигрдилээн да ыат, бааһынай хаһаайыстыбалара суоһун нэриэтэ абит. От үлэтнэгэр бэйэ-бэйгэ камолесүбэн, хардарыта техника күүһүн-һаадын аттарынан үлэ-дэһин түмүгэр кэлэр кыстыкка сеп буолар отторун бөлөмнөзбигтэр абыһаа суохтар. Бу кооперацияла-һан үлэлэһин принциптэригэр сеп түбөлэрин, бэйэни эрэ көрүмнэкиэ атыттарга үтүө дымаланы оһоруу курдук хамсааһын баара нэсэилтээх, эрэллээх тускул быһымытчан сайһынар дин савалаахпыт. Кэлэр нэдиэлэ бүтүүтүгэр өссө тогул тоһону оттообуһу-тун-мастаабыһытын ааһынан көрүүхпүт. Маннааха нэһилиэк дьаһалтата, бааһынай хаһаайыстыбалар ассоциациялара уонна табаарыстыбалар улуустааһы-та хаһаайыстыбатын управленнетыгэр мнэстада оттооһун түмүктэрин утадыппакка киллэрнэхтээхтэр.

Улдуустары тм хайлайыстыбатын Управленнети.

## УТУМНААХ ҮЛЭТИНЭН

Сотуругаадыта Дьокуускайга «Үөрэх хаачыстыбата уонна учуутал. Ону быһаарым проблемалара» дьин учууталлар республикатаады муһунахтарыгар Россия Киин иттиэнэ Сибирдээри, Саха государственнай университеттарыгар күһүскү үөрэххэ педагог идэтигэр туттарсан кирибит студенттары ырытан баран, СР үөрэҕиритиин миинистерствота үөрэнээччилэри педагог идэтигэр туһаайан алаан сыаллаах үлэни мыһыттарын түмүгэр бу идэбэ киинлээртэн албэх үөрэнээччи үөрэххэ туттарсан кирибиттарин иһин үөрэх управлениеларын 4 начальниктара миинистерство I-дии мелүүйөөн солкуобай бирнамитатиннаа баллатанниилэр, Киинлэр ортолорутар биниги улуускут үөрэҕин управлениетын начальнига Михаил Арнадьевич Никифоров баар.

ХОМУУР ҮЛЭТЭ ҮМҮРҮЙДЭ

Солоньев дэбилэнгэ бааһынай хаһаайсгыбылара уонна бириддинээн чааһынай бааллар кэлэр кыстыкка анаан 1800 тонна оту бэлэмниир былааннаахтары. 1900-кэ тоннанаан толордулар, билигин даҕаны оттуу сыдыааччылар бааллар. Манаа бурдук үүнэринтинэн кэлимник дьарыктанар Николай Григорьевич Федоров сайаазчылыах «Бурданаай» ХЭТ эмиз бу күнүртэ бурдук хомуурун түмүктээн эрэр. Күннүлэр быһылгы өлгөө үүнүүлээх бурдуктарын куурдан-хатаран манхааһайдарыгар илтирэллэр. Оттон уруккута улуу, республика билиннээх бурдугу үүнэрээччигэ Гаврил Данилович Николаев «Ситим» бааһынай хаһаайсгытыта 6 гектарга өлөрүт хортуоппуйун үүнүүтүн хомуурун саҕалаата. Мыраалар от, бурдук, хортуоппуй хомуурун бүтэһинтээх түмүгүн билигин таһааралларыгар өссө да эрдэ.

П. СЫРОВАТСКАЯ.

ҮП-ХАРЧЫ  
КЭМЧИТИНЭН

Билигчн рынок усудуобууцгыг тыа снрзгн- гэр олорор, улзгннр араас идээлэхтэр дьону кыта корсундэр, оыгт астаапар, биднлэрин үрдэгннэр кыахтара суох буолла дьокуускайга Тыа хаһаай- ыстыбатын министрествотын иһинэк бэрт өрдөөбүтэ тэриичибит үөрэтэр-курсовой комбинат элбэх техни- ческай надрдары бэлэмизэбэ. Нэлнн бнрнмэрэ олох сайдыытын кытта тэгнэз хаамсар кыра кыамталлах ууһан сылдыар судиолары салайар дьону аттес- таццаларын сангалыа регнстраццалааһын кытылла- быта, крановнцктырар, стрональнцктырар, товарда- ры бэлэмизэбнбэ. Газ уонна алентрнчество кнмөтү- нан улзгннр сварнцктыртан компьютэргэ баһылаа- быт ЭВМ оператордарын, машинада бэчээтннр, техсекретардары, кнмра уонна орто кыамталлах кы- таламаллар кочегардарын бэлэмнннр. Тыа хаһа- ыстыбатын министрнн бнрнкээлннэн бааһынай (фер- мерскэй) хаһаайыстыба салайааччыларын, духал- терскэй улзгннттэрн бэлэмизэһнн, биднлэрин үрдэ- тнн амкэ бу комбннанса суктэрнлнннэ.

Урукку курдук улуустанан ышартаан одорор хонор сириин хааччылар үрөтүнүн күндөйл быт-дыһыгар сылдыар тыа дыно 2-3 нэдиэлэ устата үөрэнэр ыһахтара суох. Кэли-барыы да ороскуота олус улаатта. Үөрөтүн чэпчэтиллээгин иһин куоратка ас-үөл олус ыарахан, аны харчы сууга улаханник атахтыыр. Ол иһин миэстэттигэр тиийэн үөрөтүн ныматын туттан маастардарга олохтоох специалистары көмөлөүһүнэрэн үөрөтүнүн эмкэ боруобалаан көрдүбүт. Бюджеккэ хаайтаран одорор тэрилтэбэ уматык, өрүһү туорааһын, командировочнай ороскуоттар, гаражка, гостиницалар хануу иһин төлөбүр олус ыараханнык турар. Онон сирьыны талытаары трактористары миэстэттигэр бөлөхтөөн бэлэмнэтибит. Кочердар, сылгыһыттар, бааһынай (фермерскэй) хаһаабыстыбалар сылайаччыларын биллэлэрин үрдэтинин ыһабыт. Ол иһин үөрө-

[illegible]

Бары усулу-кийи хайан, дыону кытта кэсэтиһин, профсоюзтар, республикатаары сэмбэтэрин (Н. М. Герасимовы) кытта сүбэлээн баран, идэлэринэн илардаан, бэрэзмэтин аттаран Дьонуускайга «Алмас» профилантарайга сыныыта ыгыртан, ити кэмэ та- ба туһанан үөрэтэр табыгыстаах дуолуу дуу дин түмүлүө кэллбит. Оччолуна үөрэмэ киирер кийи айанылар, кутекаатыгар чэпсэтиннэн туһанаа, таа- рыччы сыныынан, эмтэнэн, билинтин эмир үрдэти- нэн барар усулуобуйата үөскэтиллэр ылахтаах. Ма- ныыха анал расписанияе быһыытынан кэлбит биир идэлэхтэр оыоттарын, билинэлэрин атастайыаларын тарыйыахха сөп. Ону таһынан үрдүкү салайар, суут- сокуон үлэһиттэрин, специалистары кытта жорсүһүн- нэрэр ылахтар үөскүү этилэр.

[illegible]

Араас идэлзэхтэр биднийг үрэгтэж, бу үлү-  
гэрдээх үнэс чычарбаас кэмгэр, итгннх эрз дьа-  
лалнахыгана кэдүүстээх онгөрү кыахтаныахыг

Егор МЕСТНИКОВ,  
комбинат производственной уурхтээгнэгтээ наас-  
тара.

ҮЧҮГЭЙ КИҢИ ТУЬУНАН

## АЙЫЫҢЫТТАН АЙДАРЫЛААХ ЭМЧИТ

Унун 42 сая хүтэй эмчигийн үйлдэвэрт киши ноо сайнм туолара сэдэх суол. Элбэх сыраалах улахан онниатингэстэх үлэ киши өтөгөр-синигэр, өссө ордук өйүгэр-санаатыгэр ыар ноёоруускалаах. Мини кэпснир кишин, настаннигым улууска үчүгэйдик билээр нэйнэхситтэй айдарымлаах акушерка Савина Августа Степановна биир оннук сэдэх киши. Булчут абатыттан утумнаабыт боё доруубуйата, кишэг-хөлүк дуубата онно тирөөнөн буолбута. Онно биир билиримиин өттүгүн угуордун тохутан билээрдик эмсэҕэлэстэ. Оёолоро, ордук кишиэ Люция сыйа-сыйа курдук көрүүдэринин уолла кытта кырдыгыта миандыр киши, Үлэ Кыһыл знамита ордеклаах учуутал Яков Гаврильевич Паклов өйөбүдүмүн ата-тар тэстэринэх курдук.

Минь Августа Степановичаны көрдөрбүн эрэ биди билгилээх художонн эдэрсин амчит кыас ыары-  
лах агтынэр арбаастаах ойууну утары көрөн тура-  
рын онорбут урууһун айдеэн калэбин.

Дынга даганы, 1938 сүллээххэ эдэрхэн фельдшер-акушерка Августа Верхоянская оройуон Вооруулааһар сапта медиункт аһан улааниригэр балаһааннаа онук этэ. Ойууттар, оёо көтөдөөчү дыахталлар оннуларыгэр көс дьонго табанан, атынан сүлдээн чуумнарга, ыраах участантарга оёолонор дыахталларга, оёолорго, ыарыһахтарга көмөлөһөн барбыта. Научная медицина туһатын, ордуктарын итэҕэллэһэ, тэҥиз-чэбдик олох сирэргэр үөрөһүтэ. Оёолонор дыахталлар моһуогулар кэмнэригэр акушерскай операциялары оһорон ийэ, оёо олоһун элбэхтэ быһаардыта. Ити күүрдүк киһи сатабыла, биллэһэ-көрүүтэ элбэх ыарахан бөрөбүрүккэ, тургутууну чиэстээхтик ааспыта.

Майна үлэлийн сүлдэн Август Селеанович хо-  
лоонцоох дотор Чурагны мээхэйн И. Г. Павло-  
вы мөрөөдүтэ. Итиннэ 8 сүлд үгүс суобастахыг  
Боруулаахха үлэлжэн дьонго сэргээх собуулиннхтэра.

Итнэгэн салгыг 48 сая устатай гэргийн дайду-  
туур Чурагчага, үеэсн Мугудайга 32 сая үлэжэн  
оёолонор дьахтлалар доруубайларын арангичы-  
даата, нэбилээн эзбэх эдэр бичага хүн сирин ко-  
ралдэругар көмөлсөтө, чэбэн-чэбдэн улаатааларын  
мэктилэзэтэ.

Мин адар врач 1961 сийлаахха Мугудайга опыт-  
лах Агуста Степановнаша жиста биартэ үлээзби-  
ни туһата угүс этэ. элбэххэ үөрэммити, Кини са-  
нта-ингэтэ суох сыйдаан иһилиэн диакталларын  
ре-билэ сыйдааччы. Оһоростоммут даахтары ба-  
с-алтыс чувствотынан билэ охоты, ингыран ылан  
буоллааһына өрбүөн ки-

нигэр бэрэбэрчлэлээ ынгара, Оччолорго дяхтал-  
лар үнсүгэр уасгасвай балышбаларга төрүүлсө.  
Аугуста Степанович дынгнэх маастар этэ Эрдэ-  
тэн нэтэи норон дяхтар кыафен, 650 турутун үчү-  
гөйдик билэр буолан, дэ холкутутар түһэрэ. Мин  
врач заттаах киһи ыксыыр түгэмээр минн уолуё-  
бутун нөрдөрбөккө тутатына уталытхалыбат дыйса-  
лары ылан барара, Онон даҕаны минн үлэллэр сыл-  
ларыгар биир да хомолтолоох түгүн тахсыбатаҕа  
Кэйтэ этэринэн 1300 кыра киһинэхэ күн эирин нө-  
дөрбүт, итичэ илэ-ада үөрүүтүн үлэстэбит.

Сэтгэл-сэтгэмжээг хайгуулах, хиймэл сэтгэл-хатуутун мэргэжлээр ажилладаг эрдэмтэн-специалист коллегийнхныг уламжсангаар убаастанара. Нэгилсэн үүсч яала кинон бэйлэрин нийлэхдснхөөх нислэг илсэлэрин нурдуу сангыллара.

Алгуста Степановна дорубууна харыстабылыгар ор сымлаах эгилээ суох үлэтэ «Ада дойдуну көмүскүүр 1941-1945 сс. килбиэниэххэ үлэтин иһин», уоһа «В. И. Ленин төрөөбүтэ 100 сыла туолууттар» юбилейнай медалларынан, Саха АССР Верховнай Сэбиэтин Почутунунай грамотатынан наһаа элэгин, үлээбэйт коллективтарын үгүс-элбэх грамоталарынан наһарадалламмыта.

Улсын эрх буюу дуо, Август Степановна дяхтар киш бийийтэйн аналан эмнэ чигээхтэйн толордо. Түүрт оёну төрөтөн, улсатаннаран, нигтэн үөрмээн үлэнт, мал онортоото. Икнэ хыйс киш туйадын хатаран эмчт буолбуттара, Сүүрбээн эрэ кыайбат сизэн оболордоохтор, уон иһинэн хос сизэнэохтор, Оюн кырдыар саасна Августа Степановна ытс үрдүгэр сылдыар ныхтаах киш. Ол да буоллар урукку курдун буюу дуо? Кырдыар иһалбада кыбах буоллаа. Сайын эрэ буоллар «олорун сынньатаары бөлөлэрин квартираларыгар одорохтууллар. Яков Гаврильевич доборун бэйэтэ көрөөхтүүр, Оюн арат туоххаһыйаахтымлар да эбит. «Дюн-сөргэ сылдыбата баар эбит» димэн үгсэр-гээхтииллэр, Оку саха үтүөнү-үтүөнөн толүүр үтүө үгсэ бу да сырыыга баһыйан иккиз даҕаны нэһиник туһутар үрүлүйэ үлэстэбит димэн кыһалдалаах көмнэрнэгэр умуулаубаттара буюу димэн эрэл савдалаахын.

Ийнхэдхүтгэх ийз Августа Степановичаы бу улахан үбүдүйүнэн эердалаах туран, өссө да мүсөгуйан оворлорун, сизинэрин, хос сизинэрин дьоллорунаа дьоллонон үбүн үйэлэнэрнэгэр багарабын.

А. ПЕРМЯКОВ.

Чурапчы сэл.

СҮҮС СААНЫ  
ТУОЛУОХХА

Ученыйдар кийин суус сааһыан туотан баран кыр-  
дыахтарабын туһунан даннастаабытара ыраатта.  
Уһун үйэлэни уолна уһун үйэлэхтэри чинчийин-  
лэр түмүктэри баарын билэбит. Маныаха социаль-  
най тутуу баһаарар суолталлах. Ыраахтаабылаах  
Россияда 1896—1897 сс. дыон ортотунан аторбут  
дистара 32 арэ сылга тэниэсинт. Оттоон Сэбиаскай  
Сыдыас сылларыгар орто саас 71-гэ тийибитэ бөһөк-  
кө суруллан турар. Оһио Саха сиригэр уолна Че-  
чен-Наргушкэи АССР-га уһун үйэлэни баара чор-  
ботуллан бэлэстөһүмэтэ.

Биднийг сайдмалаах, наана, культура үлдээлт, олох-дараах тусуудт камигэр нырдыбанка сүүс саабы тудуохха сөн. Чэтинг-чэдин доруубунаах буолууга, бастатан туран, эи-хааны сайынараахха, Ол ийин илин үлэтин умнуо суохтаах, сөптөөхтүн алыхтаах, олох-дараах буортулаах үгэстэритэн аккаастаахтах, ыарылыртан сэрэнэхтээх. Биднийг сайдым оворор араас өгөлөрүн түмүгэр кини биччынн күүрдэн үлэтинэ уахаанык аччаата. Ниньэ гынан тугу да гысмаат хамсаабат буолуу, өлүк кыраа барыт дьонго куһаган.

Кырдыйыга бэригизет буолууга араас сүбэлэр бааллар. Ол тэҥин баран сааһыран итэхпит ахсын күүс-көмө хамсааныхпыттан бадарбат буолан ибэбит. Сатыы даҕаны тинийнэхтэх кырбигитер хайаан даҕаны транспорттаннахпытна табыллар. Сымнаҕас кириз-һискэ өлөөрбүтүн, дыбаанга өттүктүүрбүтүн өрдөрбүт. Хам-бааччы олорууну, хамсаамат-һисэм-мэт буолууну ордук кырдыаҕас киһи организмна тулуйбат. Ол түмүгэр кырдыы ытарчатыгар кириз-һин. Чэһиэн-чэбдик буолууга, үһүн үйэлэһингэ эрэллээх махтныан үлэ буолар. Күнүстэри-түүнү би утууан тахсар дьон эрдэ бокоорон кырдыахтарын сон. Физкультуранан уонна спордуан дыарыктанын улахан оруолу ылар. Кырдый саастарыгар дьэри спордуан дыарыктаммыт дьоннору ученайдар чинчийэн көрөттэрин туһунан элбэхтик суруйаллар. Ас арааһа төһөнөн элбэҕий да, соччонон организм-миз бэригизет, сымат, үлөжүдүөн, минералнай веществоларынан, витаминнарынан баай буолар.

Күн ахсын биір биязмада аһыыр бэрээдэк туу-  
буллара ордун. Доруобай куртахха ас түөрт чаас  
кэрингэ буһар. Ол аата түөртүү чаас буола-буола  
аһаахтаах эбиһпит. Күнөһ 11 чаастаа сарсымарда  
6-7 чааска дьэри утуйуу сөптөөбүнэн аабыллар.  
Итиэри, кэллэ телевизор үөдүйүбүттэн умнууга  
хааллардыбыт. Бары биір режиссирэхпит буоллар  
араас куһаған быһымытар тахса суоба этилэр. Күн  
уотун, ууну, сибидэй салгыны сатабыллаахтык ту-  
ланьахтаахпыт. Үлэ кэминтэн сийпаныны уһун  
үйэлэни биір мэктиэтэни буолар. Олох-дьаһах  
буортулаах үгэстэрэ арысылааһын, табахтааһын ула-  
хан буортулаахтар. Ити дьаллыктар оскуола оҕоло-  
рутар, дьахталларга тиниэ өтөн киирдэ. Итилэр  
үүнэ-тэһиниэ суох салҕанан бардахтарына сахалар  
эстэр суол төрдүтэр киирэрбит чакыра.

Билигин шарыг арааһа олус үксээтэ, Кииһини олохсуйууһаа туһа элгэннэллэхтээх. Оҕолорбут ыраас-кабык, доруобай буолууларыгар сүрүн бол-бонтобутун үүрүөх тустаахпыт. Ким барыта күн си-рингэр уһуннук олоруон баҕарар. Тус бэйэм ити көрдөбүлгүмү тоһо даҕаны дьаныһан туран төлөр-ботобум иһин, кыһарбынан тутуһан 85 сааһар үк-тэниэхим дии. Иккилээхпиттэн иһэ тапталы билбэ-тэбим, тулааһах, ырыһыах этим. Кыра эрдэхпиттэн үрүт ас, чабычактаах үүт, арыһаах суорат, буту-гас, тар хааһы аһылыктаах этим. Калли үлэһит да буолан баран итилэртэн акнаастамматабым. Сага-һым Дария Андреевна (Чочоболоп кыһа) уонна көргөнүм Христина Михайловна олуохтэриттэн ыта-кыһа оҕорбут астарбыттан ардым аһан ээр диим биллиһээххэ наада. Билигин көлүмэ чыччаттары оҕуһалэрдит төрүт астарыгар тоһоһоллорутар ыһы-рабын. Обус элгэниттэн саҕалааһымын көрдүүс-х-пар диири үлэттэн иһэбин араарбатабым.

Н. Д. Сүхбүрүуской 1932 сыллаахха Бөлгөнө 7 колхозун бодотсуунут сайыыгар оту охсууга күүдүй тэрийбитэ, Ити колхозтартан аатырбыт охсоччулар ынырыссымбыттара. Отчолорго мэниэтэник уол ыгырыыста да суох буолларбын ити күүдэйгэ кыттымбынны олох умкубайын, Билигин киэн үлэттэн тайбитым пакис сыла, Урут таһаас таһаппыттан, көтөхсүбүшүттэн-сүксүсүшүттэн, мас кэрдисиништэн, от охсупулушттан олох кэмсиммэһин, тогторутун киэн туттабын. Бу иннэ-кэинэ биллибэт рынок кэмгэр одар ыччаттарбыт үлөтө суох буолууларга үксэтэ, Кинилэр үлэттэн арз буолуовор кыахтаахтар Онон көлүөнэ ыччаттарбын оту оттоон сүөһү-ас ытталларынгар, ханнык даһаны хара үлэттэн иннэн-тоһон турбаттарыгар ыгырыам этэ. Олох-дьаһах буортулаах үгэстэрин батыспаттарыгар бөһөрөбүн.

Николай СОЛОВЬЕВ,  
педагогический улэ ветерана.

# КИИИ УОННА СОКУОН

ХАҤЫАТ АНАЛЛААХ ТАҤААРЫТА

САА  
СЭРЭБИ  
ЭРЭЙЭР.

## ҮЛЭБЭ УОННА СПОРКА ӨРҮҮ ИННИКИ

Нэһилинньэ нус-хас олохун арангыччылыыр, киин кыһалбатын чэпчэтэр туһугар күнүстэ дьуһуу-рустубада турар, кирибит дьыаланы суһаллык уонна эмпирика суох быһаарар, дьон-сэргэ иннингэр ардыгар сырдик тыһынарын толук уурар күнүстэ-түүннэри түбүктээх олохтоох, ыраас санаалаах, сэмэй, хоһуун дьон туһунан сүргэм көтөбүллэн кэпсигин.

1997 сыл от ыйын бири чабылхай күнэ. Бу күн Чурапчы улуусун Ис дьыалада Отделын 16 туйгун үлэлтэх ветераннарыгар Аҕа дойдуга Улуу сэриитин 4 төгүллээх Геройа, Советскай Союз Маршала Г. К. Жуков үбүлүүйдээх медалын отдел начальнигын солбуйааччы, милиция майора Н. Н. Порядин үөрүү-лөөх быһымыга-майгыга туттарда. Наһарадалаахтар ортолоругар мин барык билэр, бири оскуолада үөрэммит киһим, старшай лейтенант Николай Петрович Сергеев аата эмнэ дорҕоонноохтук ааттам-мыта.

Үлэ чинчийэрин апараа өттүгэр элбэх чулуу спортсменнар үүмүт Диринг оскуолатыттан орто дистанцияларга сүүрүүтэ «Урожай» ДСО-тун хас да, республика ниин төгүллээх чемпиона Николай Сергеев сүүрөр суолга кыайан-хотон, сиртэн тэйи, кынаттаах кэрнэтэ быһымах сүүрүүтүн мин үгүстүк көрбүтүм, элбэхтик эбэрдэлээбитим. Сылбайбат сындааһын, эстибэт эрчим түмүлүн, алар саас күүһүнэ-уобунан күөдүйөн оччолорго Чурапчы быһыла 100м —11,6 сек., 800 м—2 мүн. 02 сек., 1500—4 мүн. 16 сек. күлүмнэтэн бу тийиэн кэлэрэ.

«Сүүрөр суолга—республика чемпиона Николай Сергеев, Чурапчы!»—диги судьуйа-информатор биллэринтэ спорду ситгээрээччилэри түмэрэ. Бу да сырыта кыайы кылбайан кэлэригэр эрчим курдук эрэллэрэ үгүстүк туолан үөрэллэрэ-көтөллөрө, баһаларын уолларынан икэн тутта кэпсэтэллэрэ. 1974 сыллаахха Н. Сергеев баһаарынай-прикладной спортка бири бастагынан ССРС спордун маастарыгар кандидат нуорматын толорон ЗаБВО (Забайкальская Байыаннай Уокурук) сүүмэрдэммит хамаандатыгар кириэн эрчиллибитэ, буспута-хаппыта Сааһыран да баран, таптыыр спордунтан харыс да сиргэ халбарыйбатада: 1985, 1994 сылларга Лена өрүс илин эгэринээди Ис Дьыала Отделларын спартакиадаларыгар самбода тэтигээбин булбатада. Онтон 1989-1990 сылларга республика милицияларын улахан түһүлгэтигэр хас да көрүннэ утуу-субуу биригистээх миасталарга тахсыбыта.

Милиция ветерана, старшай лейтенант Сергеев бэйэни харыстаммат сыраллаах үлэтэ Ис Дьыала Министертвотун Бочуотунай Грамотатынан, «Милиция туйгуна» знагынан, «Этиклэ суох сулууспатын иһин» 2-с, 3-с степеннээх медалларынан үрдүк-

тук уонна саамай сөмө сыаналаммыта.

1972 сыллаахха Көля олохун аргыһын—Дунаны көрсөн, мал буолан күн бүгүн Чакыр нэһилигэр бар-бааччы олохтор, үлэ үөһүгэр сыдыаллар. Евдокия Андреевна Мана-Ханалаас улуусун бири бастык спортсменната, эмнэ тус олоһор спортка чарыхай суолу тэлэн кэлэ. Ону кылгастык билиһиннэрдэххэ минник. 1970 с. ГТО многоборьетыгар улуус үөрэнээччилэрин кыайылыада. 1971 с. Балкытаах оскуолатыгар буолбут 100 метрээ сүүрүүгэ олохтообут рекорда күн бүгүнгэ дьэри тунсарыла илик. Хийиһарга 3 километрга улууска бастаабыта. 1971-1972 сылларга Саха Республикатын баскетболга сүүмэрдэммит хамаандатын чилинэ, Чурапчыга кийинт буолан кэлиһинтэн нэһилик, улуус, зона, республика араас таһымнаах күрөхтөһүннэригэр ситийиндэхтик кыттан, хамаандатын элбэхтик кыайымыга кынаттаабыта. Евдокия Андреевна 1978-1988 сс. улуустаагы военкоматка түүрт отделынан начальниктаабыта. Дуулуурдаах үлэтин иһин республика Бочуотун дуоскатыгар тахсыбыта, военкоматтар икки ардыларыгар социалистическай куоталаһылырга кыайымы ситиһэн, «Урал» мотоцикл уонна «Москвич» массыына фондальрынан наһарадалааһыта.

1988-1990 сс. улуус оскуодаларыгар военруктар инспектордарынан эмнэ бэрт тахсылаахтык үлэ-лэбэтэ. Билигин Чакыр орто оскуолатын бири төһүү үлэһитэ, үс оҕо күн-күбөй ийэтэ. Үчүгэй тэри-лээччи, олоххо көхтөөх, бастык асчыт, көмүс тарбахтаах уус, иһингэ илиилээх иистэннэг барда, бу идэтигэр Евдокия Андреевна хас да сыл үөрэнээччилэри үһүйдэ, үөрэттэ.

Дьэ, итинник саха биллиилээх суруйааччыта С. С. Яковлев—Эрилик Эристин төрөөбүт үөскээбит, үлэлээбит-хамсаабыт сиригэр—Чакырга юни снэнэринтэн күнүрө тахсан үлэбэ, спортка өрүү инники сыдыар Сергеевтар дьэ кэрэктэрэ.

Үбүлүүйдээх утуу күнүгэр дыһаллаах хаһааһын нуучча аатырбыт полковода, Маршал Жуков медалынан, үгүс наһарадалык кэтит түөһүгэр күлүмүрдэтэ илиннэ, спортивнай Чурапчы бири кинэ туттар чемпиона бар дьонугар барда махтааһын биллэрдэ, өй-ныах тийэриннэн өссө күүскэ үлэлниргэ өрөннэрдэ. Дьоро киһэлээх бу дьоллоох малы РСФСР уонна Саха Республикатын аатырбыт маастардара Антонина Петрова, Николай Адамов, улуустазы Ис Дьыала Отделын үлэһиттэрэ, нэһилик салалтата истинник эбэрдэлээтидэр, бу дьэ көргөһүннэн сирдээхтик илэн тутталлары аттидэр, дьолу-сөргүнү баһардылар.

Дмитрий ДИРИНСКЭИ.

## СУОЛГА—БОЛБОМТОНУ

Сыл сабаланыабыттан улуус үрдүнөн барыта итирик туруктаах 64 киһи госавтоинспекция үлэһиттэринэн тутулунна. Онтон 4-дэ ыттар быраастарыттан малийдилэр, атыттар араас нээмэйдээх ыстарааллары сүктүлэр. Бу түбэлтэлэртэн кылгастык билиһиннэрэр буоллаха.

Бас ыйын 26 күнүгэр Чурапчытаагы эт-үүт комбинатын үлэһитэ Эйдемиллер А. А. «Москвич» массыынынан сыдыан, Петровскай уулуссатыгар 4 саастаах оҕо кириэн биригистин, итирик туруктаах буолан, биригистигэр тохтообонко, эчэйинилэри онордо. Ол курдук оҕо төбөтүгэр, түөһүгэр чэпчэки эчэйинилэри ылла.

От ыйын 3 күнүгэр Чурапчы селиэньнэтин олохтоого Аммосов Д. Н. итирик туруктаах «Минск» мотоциклынан сыдыан, бэйэтэ охтон, эмнэ чэпчэкигэр эчэйдэ.

Атырдыах ыйын 11-гэр Сааһынай хаһааһыстыба салайааччыта Местников Нин Нин «Жигули» массыынынан итирик туруктаах сыдыан, Карл Маркс аатынан уулуссада мотоциклдаах киһини түһүлгө көтөн, дьолго кыратык эмсэҕэлэттэ.

Улаһтребсоюз механигынан үлэһит Кусаннов Н. И. атырдыах ыйын 25 күнүгэр ДТ-75 тракторынан итирик сыдыан ыалдыһыттар кириэн, онорбут хоромньутун бэйэтэ төлүүр буолла.

Ити нэһнэ элбэх киһи көрөн турдаһына, ГАЗ-53 массыына суоппара Захаров Н. С. олус түргэниик айаһыаһыттан «Сага олох» маһаһык дьэтигэр кэтиллэн, суулуунта, массыына улахантык саахалланы. Олорон иһэр пассажир эт-хаан өттүнэн эчэйинилэри ылла. Бу массыынада айаһыан иһээччилэр бары итирик туруктаахтары биллинка.

Тутуллубут транспорта, суоппардарга ыстараал туһунан этэр буоллаха, чааһынай транспорка суунака—50 тыһ. солк., тэрилтэ тэһингэр—250 тыһ. солк. төлөнүллэр. Транспорт бийэхэ туруутун кылгас болдього—5 суукка. Биригистилэн дьонго ыстараан нээкэйэ олус чаастатыт уларылар. Билигин транспортын ыттар бырааптаах киһиэхэ ыстараал үрдүкү нээмэйэ—1 мөл. 1 тыһ. 800 солк., онтон бырааба суохтарга ыстараан арымча үрдүк—1 мөл. 252 тыһ. 350 солк., итирик туруктаах госдартсвеннай трайспорты илдьэ сыдыан түбөстэххинэ—1 мөл. 100 тыһ. 880 солк. төлүүгүн. Манна барытыгар эрдэ этэн аһарыт массыына туруутун ыстарааба эбиллэр.

Ошон, түһүлгө, суол быһылааһына үксүн арыгыны иһинтэн тахсалларынан, итирик туруктаах уруулга олоһотторугар, ити бары өттүнэн сэрэхтээгин, ороскуоттааһын өйдүүлэригэр субэһиһин.

В. С. СОБАКИН.

Чурапчытаагы ИДьО автономиялыытын инспектора, милиция старшай лейтенана.

Көмүс күһүмүт кэлэн, күс-хаас үрө согуруу дьэни субуһар күүтүүдээх утуу күнүгэр дугаһаан эрэллэр. Бу кэми ордун эр дьон өртө кэтэһэр. Хаһы уһаа бултуур саби-сэбиргэли көрүнүү, ботуруон атылаһыта, таһаһысабы бэлэмнэһин эр дьон-нордох, уолаттардаах дьэ ахсын буолан эрдэбэ. Бу дьылга куска булт көмө хаһааһыттан садаланырын, туох быраабылалар ирдэниллэлэрин үгүскүт бистэр да буолларгыт, ыйыталаһа дьон саа көгүлүн контуруолуур инспекция инспектора, милиция старшай лейтенана А. С. Алексеевы кытта көрсөн кэпсэттим.

—Куска булт сезона атырдыах ыйын 16 күнүттэн садаланар уонна күс барыар дьэри Сылданар. Булчуттартан булт биллэтэ, сааны илдьэ сыдыарга көгүлүт бэйэтигэр кытта баара ирдэниллэр. Бу докумуоннар суох буолар түбэлтэлэригэр саалар быдыаналлар. Манн тэһэ баһаартан, сааттан сэрэхтээх буолуу быраабылаларын тутуһаргыт булгуччулаах. Саа дьэбэ тиһир сейфэбэ уурулуохтаах. Быдыанар түбэлтэтигэр быдыаһын администрация актата толорулар. Бары көрдөбүллэр толоруллубуттары кэһнэ саа хаһааһыгар төһөрүдлэр.

Билигин булт саалары дьэбэ-уокка харайыи көрдөбүлгэ ырааһыан эһиһэттээбэт, сөрөхтөр регистрацияттан куотуналлар. Сааны атын киһиэхэ уларыттыа суохтаах, Хомойуох иһин сааны бас-баттах илдьэ сыдыаһыттан араас дэн-оһол тахсытаталыыр. Балыктыыр-бултуур общество чилиһингэр кирибиттэр, сылааары усунуостарын төлөөбүттэр, сааларыгар анал көгүллээхтэр эрэ бултуур быраабынан туһаныахтаахтар. Нэһиликтэр дыһалталаһыт баһыһытара малдын арыгылыыр, бэрээдэгэ суох дьоннорго сааны бас биллэлэригэр мэктив суругу бьэриэ суохтаахтар. Ити көрдөбүт билигин ситэ-хототу туһулулубат дьэ тустааһыт. Нэһиликтэр баһыһытара тустаах миасталэригэр сааны илдьэ сыдыаһыт, тутууну-харайымы, булт болдьобун тутуһуунарыны контуруолаһаахтаахтар.

14-тэи үһө саастаах оскуола оҕото улахан дьону кытта булка сыдыаһан сөп, ол эрэри саанан туттара көгүллэммит.—диги Александр Степанович бийылгы булт сезонугар көрдөбүллэри кытта билиһиннэрдэ.

Булт абыланар утуһары да, аһымы да умнан туран бараары оносто сыдыар булчут аймакка бары сэрэби туттан, айылга мааны көтөрдөрүттэн бултаан, эмис күс элэ тэриэлкэлэргэ хоточу ууруллубут остуол тула олорон ааспыт булт туһунан үөрө-көтө кэпсэтиһэргитигэр баһарабын.

О. ЖИРКОВА.

## ХРОНИКА

Холуобунай буруйу оноруулар улуус киһингэр даһаны, нэһиликтэргэ даһаны тахсытатын тураллар. Биллэрин хойутаан тийэриннэн гута силиэсти-лээһин ыттыллыбат. Ол түмүгэр буруйдаахтар көгүл көчүбүллэр. Уоруу түбэлтэтэ ордун үгүстүк тахсар. Ардыгар автомашинаны, мотоцикы күрөтэн илдьин, араас быһылааннар тахсытатыллар, сөрөһөр транспортынан, саанан дэн-оһол буолу-талыыра баар суол. Итилер ис дьыала отделын үлэһиттэри үгүстүк түбүгүрдэллэр, ардыгар түүһири даһаны сыдыар түгэһинэрдээхтэр. Ол киһи билиги үлэһитигэр нэһилинньэ өртүттэн өйөбүл, көмө оһо-буллара наада. Бары бүтүүн туруннаахытына, хар-дарыта көмөлөһүтэхпитинэ эрэ буруйу онорууну ачытааһыт. Дьон ортогугар чэбдик олох туһугар иһэн өйдөтүү үлэни ыттыахтааһыт.

От ыйын 11 күнүгэр Чурапчы селиэньнэтигэр Набережнай уулуссатыгар олорор гр. А. «Иж-Юни-тер-5» мотоцикла биллибэт дьонунан уорулунна. Уоруу түмүгэр холуобунай дьыала көбүтүлүнэ.

От ыйын 22 күнүгэр Чурапчы селиэньнэтин Петровскай уулуссатыттан ааны алдьатан биллибэт дьон гр. Н. малларын уордулар. Холуобунай дьыала тэриһинэ.

Атырдыах ыйын 27 күнүттэн 28 күнэ буолар түү-нүгэр ааны алдьатан биллибэт дьон «Синир» ос-голубуһтан итирдэр утахтары уорбуттары туһунан сурах тардымыта. Оперативнайдык көрдөһүн ме-ропритиелара ыттыллыбыттары түмүгэр бу тэ-ригтэ үлэһитэ тутулунна, Буруйдаах эһиһэтиһэ тардыһына.

Эмнэ бу ый 29 күнүгэр иһэ 21 чаас 10 мүнүү-тэбэ Төлөй Диринг баһыһыттар сааттан баһыры-быт 1975 сыллаах төрөх гр. В. килтириллэн, ыл-быт баастарыттан олло, Силиэстиһиһиһэр үлэлэр түмүктэринэн, киһини өлөрүүгэ уордалааһыт Тө-дой Диринг олохтоого 1976 сыллаах төрөх гр. К. тутулунна. Бу быһылааһына холуобунай дьыала кө-бүтүлүнэ.

Атырдыах ыйын 18 күнүгэр Мугудай нэһилигэр гр. С. дыһиттэн биллибэт дьоннорунан МЦ-21-12 сав уорулунна.

Ис дьыала отделын штаба.

